

SPRÁVA PARDUBICKÉHO KOMORNÍHO VELKOSTATKU
V PŘEDBĚLOHORSKÉM OBDOBÍ

Tomáš ŠIMEK

Každá z majetkových změn za feudalismu měla svůj odraz i ve správním a administrativním uspořádání nově vzniklé územní a hospodářské jednotky. Na rozdíl od majetkových přesunů mezi feudály, kdy nový majitel zůstal nadále osobně spjat s vedením panství či statku tím, že většinu doby byl přítomen na svém sídle a mohl tak vykonávat alespoň částečnou kontrolu hospodaření; v případě prodeje pardubického a kunětickohorského panství arciknížeti Maxmiliánovi r.1560 došlo v tomto směru k podstatné změně, která ovlivnila vývoj jeho hospodářských poměrů i správy.

Nový majitel již nebydlel na pardubickém zámku a osobní styk s panstvím byl omezen na příležitostné návštěvy příslušníků habsburského domu, kteří využívali pobytu k lovení zvěře nebo jim zánek sloužil pro ubytování na cestách po korunních zemích.

Po začlenění velkostatku do soustavy komorních panství vznikl několikastupňový systém řízení, kdy na nejnižším stupni byl hejtman panství, na nejvyšším pak panovník, jehož jménem vykonávala řídicí a kontrolní činnost česká komora, která vydávala instrukce pro vedení správy a zejména finanční hospodaření. Do rentmistrovského úřadu byly odesílány účty a odváděny peníze, pokud si je přímo na panství nepřebírali císařovi věřitelé. Nový systém řízení přinesl sebou nebyvalý nárůst písemné agendy.¹⁾ Písemností vydané českou komorou obsahují koncepty dopisů s pokyny pro hejtmana jak rozhodovat v řízení panství, řídit další vrchnostenské úředníky, jsou v nich odpovědi na písemné dotazy hejtmana, který se ke komoře utíkal o radu téměř ve všech otázkách a každé svoje rozhodnutí si jí nechával schválit. Podstat-

nější záležitosti jsou pak obsaženy v konceptech dopisů psaných českou komorou panovníkovi, z nichž jen na některé písemně odpovídal. Pro hospodářské dějiny a správu je zajímavá ta část korespondence, v níž na jedné straně česká komora vytyká hejtmanovi "nedostatky", lépe řečeno špatné výsledky hospodaření za jednotlivá pololetí a na straně druhé se hejtman taktéž ospravedlňuje a vyjadřuje k jednotlivým bodům. Na panství byly vyhotovovány rejstříky (registra) podle jednotlivých oborů vrchnostenského podnikání: rybníčná, lesní, obilní, sirotčí, útratní, na jejichž základě vznikaly k svátku sv. Jiří (24. dubna) a sv. Havla (10. října) tak zvané pololetní účty obsahující příjmy a vydání na panství. Po vyhotovení byly odesílány do kanceláře české komory. Sestavování nepravidelných krátkodobých i dlouhodobých přehledů o příjmech a vydáních mělo za úkol zjistit úniky vrchnostenských důchodů a mnohými z nich oddůvodňoval hejtman nemožnost odvodu požadovaných vysokých částek peněz do pokladny české komory. Mnohastupňový systém kontrolní činnosti spíše ztěžoval a nepřímo podporoval velké obohacování úřednictva na úkor vrchnostenských důchodů. Rozbujeleá administrativa a složitá účtování mělo za následek růst podvodného jednání krytého fingováním účetních dokladů.²⁾

Pardubicko-kunětickohorské panství bylo koupeno především pro jeho velké stálé důchody a příjmy z rybníčního hospodářství. Zisk z hospodářské činnosti měl jít především na splácení dluhů augspurské bankéřské rodině Fuggerů.³⁾

Již v roce 1563 vydal král Maxmilián hospodářskou instrukci, jak má nový hejtman Jiřík Adlspach z Damsdorfu spravovat panství.⁴⁾ Kromě toho vydala česká komora instrukce pro jednotlivé úředníky, v nichž se stanovila náplň jejich práce. Pro řízení panství chyběl větší osobní styk hejtmana s českou komorou. Určité zlepšení nastalo po roce 1581, kdy se stal vrchním hejtmanem komorních panství Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu, který téhož roku navštívil Pardubice a při svém odjezdu předal hejtmanovi obsáhlý písemný pokyn jak má řídit panství a odstraňovat zjištěné nedostatky.⁵⁾ Českou komorou byli vysíláni v nepravidelných a dlužno říci dlouhých časových intervalech zmocnění komisari, kteří měli vypracovat revizní zprávy o řízení a stavu panství. Z celého předbělohorského období se nám zachovaly z let 1605 - 1618.⁶⁾ Hejtman Adlspach několikrát žádal českou komoru, aby každého půl roku poslala někoho k přejímání pololetních účtů, jeho přání však vyslyšené nebylo.

Hejtmany panství ustanovoval panovník na základě návrhu české komory. Pocházeli z řad nižší šlechty a až na hejtmana Adlspacha, který spravoval panství po třicet let, docházelo zejména na počátku 17. století k jejich častému střídání, což bylo zapříčiněno tím, že vykonávali souběžně jinou funkci ve státní správě nebo místo hejtmana bylo pro ně jen přechodným působistém před získáním významnějšího místa. Ostatní úředníky si vybíral hejtman a do funkce je prostřednictvím české komory potvrzoval též panovník. Někteří úředníci pracovali na panství již za Pernštejnů. Další byli průběžně doplňováni, při čemž funkce místohejtmana, purkrabiho, vrchního lesního (forstnístra), předního fišmistra byly alespoň v 16. století svěřovány příslušníkům nižší šlechty. Situace se změnila počátkem 17. století, kdy na tato místa byli ustanovováni pardubičtí měšťané, kteří již v druhé polovině 16. století vykonávali funkce písařů důchodních, sirotčích, lesních, listovních, obročních, útratních. V prvních dvou desetiletích 17. století byla řada těchto funkcí svěřována pražským měšťanům, zejména za hejtmana Albrechta Pfeffekorna. Časté návštěvy Prahy i účast na politických událostech té doby je odváděly od správy panství, které v té době zaznamenalo značný úpadek.

Zmíněná instrukce z roku 1563 přikazovala, aby úředníci bydleli na zámku, dále jim bylo zakázáno vlastní hospodaření a jakékoliv obchodování. Ve skutečnosti zůstalo jen u přání, poněvadž po roce 1560 nejen pokračovalo, ale intenzivnělo zakupování domů a dvorů ve městě i na předměstích vrchnostenskými úředníky, z nichž se stávali měšťané hospodařící na dvorech a mnohdy odmítající plnit povinnosti obyvatel města. Roku 1581 vydala městská rada nařízení,⁷⁾ že pod pokutou i trestem vězení nesmí měšťané prodávat své domy a dvory osobám rytířského stavu. I když opatření nebylo důsledně dodržováno, některé domy a dvorce byly směňovány jen mezi příslušníky nižší šlechty.⁸⁾ U vrchnostenských úředníků, kteří neměli vlastní majetek, byla pro českou komoru záruka, že nebudou pro svoje hospodaření zanedbávat plnění svých povinností nebo používat pro své potřeby vrchnostenských zdrojů (pracovní sílu, dřevo). Na druhé straně vlastnictví majetku úředníků bylo pro komoru vítanou zárukou na úhradu zpronevěřených peněz a způsobených škod, které vznikaly neplněním svěřených povinností. Každý úředník, který přicházel na panství do styku s penězi, musel mít svého ručitele. S přibývajícím majetkem úředníka byli jeho ručitelé zbavováni ručení. Tak roku 1603 hejtman Pfeffekorn žádal českou komoru, aby se jeho důchodnímu písaři

Janu Pikhartovi ze Zeleného Audolu věřilo bez rukojmích, poněvadž má v Pardubicích dva domy a dvorec a dům v Chrudimi.⁹⁾

Na panství zastupoval panovníka hejtman. Jeho činnost se dotýkala všech oblastí života tehdejší doby a s jeho rozhodováním se setkáváme v oblasti politické, soudní, náboženské, školské, sociální a to jak na panství tak i přímo v městě Pardubicích. Potvrzoval městské rady a do jeho rukou skládali svůj slib konšelé. Hlavním jeho posláním však bylo vedení panství a zajišťování jeho výnosu. Spolu s fišmistry zodpovídal za dobrý stav rybníků po stránce technické i za pěstování ryb. Na rozhodování o opravách rybníků se měl podílet s fišmistrem a pardubickým purkmistrem a bez vzájemného souhlasu nesměly být prováděny žádné zásahy do rybníční soustavy.¹⁰⁾ Jeho povinností bylo vyjadřovat se k návrhům fišmistra na nutné stavební práce na rybnících. Jednalo se většinou o materiálové i finančně náročné práce a při nedostatku pracovních sil byl hejtman komorou usměrňován a nepřímě žádán, zda by se s tou či onou opravou mohlo posečkat. Zanedbávání základní údržby pak ve svých důsledcích vedlo k rozsáhlým škodám, protrhávání hrází rybníků a jejich postupnému pustnutí. Povinností hejtmana bylo dohlížet na správně prováděnou násadu plodů do rybníků a zejména se účastnit vylovů. Každým rokem uzavíral s pražskými kupci, kteří byli důležitými odběrateli ryb z pardubických rybníků, smlouvy. Stanovoval v nich cenu ryb a při jejím zvýšení se stal předmětem stížností na českou komoru.

I v lesním hospodářství byla jeho pravomoc omezena. Místa kácení stromů, množství dřeva určeného k prodeji musel stanovovat po dohodě s nejvyšším lesním české komory (jegrmajstrem). Proti tomuto omezení se zejména bránil hejtman Adlspach s poukazem na škody, které mohou vzniknout na rybnících, nebude-li možno použít k jejich okamžité opravě dřevo, poněvadž se bude muset čekat na příjezd úředníka z Prahy. Všechny prodeje dřeva schvalovala česká komora.

Jeho povinností bylo vykonávat kontrolní činnost nad úředníky panství. Každý týden v sobotu nebo v neděli bylo prováděno na zámku týdenní vyúčtování spočívající v tom, že se sešli všichni, kteří za uplynulý týden přijali nějaké peníze a předali je důchodnímu písaři, který je zapsal do svého rejstříku. Z těchto peněz pak předal hejtman důchodnímu písaři částku na zaplacení mzdy dělníkům a na nákup nutných potřeb. Týdenní účty musel podepisovat hejtman stejně tak jako každý příkaz na vydání peněz. V zásadě nesměl na panství nikdo jiný přijímat peníze než příslušní písaři, výběrci myta

v Přelouči a Týnci nad Labem, kteří je předávali přeloučskému purkmistrovi a týneckému rychtáři, a správce pivovaru v Dašicích. Peníze se měly předávat důchodnímu písaři jen na zámku. K jejich ukládání měla sloužit truhlice, opatřená dvěma zámky, k nimž měl klíče hejtman a důchodní písař a jeden bez druhého se k penězům nemohli dostat.¹¹⁾ Truhlice byla uložena ve sklepe na pardubickém zámku pod " soudnou světnicí ". Z týdenních rejstříků se sestavovaly pololetní účty, které byly předány do rentmistrovského úřadu české komory v Praze, spolu s penězi. Těchto pravidelných odvodů peněz bylo málo, poněvadž co bylo na hotovosti pobrali agenti Fuggerů jako splátky na dluhy. Pokud se shromáždily během roku nějaké peníze, byly hned odvedeny do Prahy či Brandýsa nad Labem pro naléhavé potřeby panovníka. A tak pokladna zela prázdnotou a na příklad r.1618 dlužila pardubická vrchnost již rok peníze dělníkům za provedené práce.

Ani pololetní účty nebyly sestavovány v žádaných termínech, přestože důchodnímu písaři měl v tom pomáhat sirotčí písař nebo i jiní, pokud neměli jinou práci. Někteří z nich měli i vést kontrolní účty proti důchodnímu písaři. Nebylo výjimkou, že pololetní účty byly vyhotovovány se značným zpožděním, když se důchodní písař či hejtman vymlouvali na nemoc, na nepředání podkladů od dalších písařů.¹²⁾ Roku 1618 nebyl vyhotoven pololetní svatojiřský účet ještě v srpnu. Důchodní písaři často příjmy ani vydání nescítali a tak teprve v rentmistrovském úřadě byl zjištěn skutečný stav peněžního hospodaření. Po porovnání se stavem pokladny byly pravidelně zjišťovány finanční schodky, nazývané dluhy za důchodními písaři. Dluhy spočívaly především v prodaných a nezaplacených rybách, v penězích, které byly zaplacené za členy panovnického domu, úředníky české komory, a které měly být do vrchnostenské pokladny vráceny. Zbytek písařova dluhu představovaly peníze, jejichž vydání nemohl ničím doložit - peníze vyložené písařem defraudované. Obohacování se na úkor panství dosáhlo na zdejší panství takové podoby, že nebylo jednoho důchodního písaře, aby nebyl pro zpronevěru větší či menší částky komorních peněz odvolán. Podobná situace byla i u sirotčích písařů, kde šlo o podstatně větší zcizené částky. Odvolaný úředník, či jeho dědici, event. ručitelé, byli povinni tyto zcizené peníze české komoře splácet. Roční splátky však byly vzhledem k množství defraudovaných peněz celkem malé, často byly snižovány a v podstatě nebyly nikdy uhrazeny. Toto vše přispívalo k ztrátovosti pardubického komorního panství. Účetní agenda však nepokrývala celé vrchnostenské hospodaření. Přestože česká komora ne-

ustále připomínala nutnost vedení rejstříků pěstování dobytka, prodeje a spotřebě zemědělských výrobků, tyto písemnosti nebyly na panství vedeny.

Z důvodů úspor na platech se snažila česká komora snižovat počty úředníků a služebnictva. Vedle provedeného spojení funkce místohejtmana s purkrabím v jednu osobu, které se neosvědčilo, přistoupila roku 1614¹²⁾ ke snížení počtu personálu z původních 90 na 27 osob, čímž se mělo snížit služné z 887 kop gr. na polovinu. Zároveň se mělo zrušit stravování čeledě a úřednictva na zámku, které stálo panství ročně kolem 2.000 kop gr. Místo toho se mělo platit jednotlivým osobám roční výživné, které se mělo připočítat k ročnímu platu. Avšak jak návrhy na změnu úředníků tak i záležitosti platové i stravovací, pokud vůbec vešly v platnost, měly dosti krátké trvání. Komise české komory vedená Václavem Kolidiém si roku 1618 stěžovala, že některé úředníky nenašla na zámku, poněvadž byli ve svých pardubických domech, kam si nechávali nosit ze zámku jídlo.

Zpráva z revize roku 1614 nám přináší přehled o služebnictvu na pardubickém zámku a zejména výčet vrchnostenských úředníků. Na prvním místě je jmenován hejtman, dále místohejtman a purkrabí. Na dalších místech jdou za sebou písaři důchodní, sirotčí, útratní, obroční, listovní. Následují pojezdny a kancelářští mládenci, jejichž původní počet čtyř byl snížen na jednoho. Z rybnického personálu jsou uváděni starší fišmistr, druhý a třetí fišmistr, písaři rybniční ze strany bohदानěcké a dašické. Je zajímavé, že v seznamu chybí výčet rozsáhlého lesního personálu. Je to vysvětlitelné tím, že řízení lesního hospodářství přináleželo přímo české komoře a hejtman neměl nad lesním úřednictvem velkou pravomoc.

Kancelář důchodního písaře se nacházela přímo na zámku. Stůl byl pokryt zeleným sukmem, jímž byly potaženy i stěny. Vlastní kancelář panství byla na Přihrádku. Poněvadž v ní byla v zimních měsících uskutečňována jednání s poddanými, byly v ní prováděny i výslechy, nazývala se " soudnou světnicí ". Sloužila sirotčímu písaři, listovním písařům i kancelářským mláďencům. Kolem roku 1604 se v ní zdržovalo pět až šest osob. Pod kanceláří důchodního písaře na zámku byl sklep s truhlicemi pro peníze sirotčí a důchodní.

V rozmezí šedesáti let 1560 - 1620 se vystřídalo ve vedení pardubického panství sedm hejtmanů¹⁴⁾ a jeden správce. Dobré předpoklady pro vedení vrchnostenského hospodaření měl první z nich, Jiřík Adlspach z Damsdorfu. Pocházel ze slezského vládyckého rodu.¹⁵⁾ Patrně i se svojí matkou Alžbětou

přišel do Pardubic, kde pro ni a manželku Evu Nyncovou, rozenou z Pappenheimu, sestru pardubického vrchního lesního (forstmistra) i purkrabiho na Kunětické Hoře Jetřicha Manštejna z Pappenheimu,¹⁶⁾ koupil roku 1567 dům na Dlouhém předměstí. Manželka zemřela r. 1574 a zanechala dceru Annu Marii. Do Pardubic přišla i jeho sestra Dorota, provdaná za Hynka z Konecchlumí. Druhá sestra Eliška, provdaná za Jiřího Branchyze, žila ve Slezsku¹⁵⁾ a po ovdovění se přestěhovala též do Pardubic kde se r. 1577 zakoupila a téhož roku zemřela.¹⁸⁾

Jiřík Adlspach byl ve funkci hejtmana neobvykle dlouhou dobu: od roku 1563 do 24. dubna 1591. Zemřel 24. dubna 1592 a byl pochován v kostele sv. Bartoloměje. Vzhledem ke svým zkušenostem, které získal jako hospodářský úředník roudnického panství někdy po roce 1544, kdy je císař Ferdinand I. zastavil polskému knížeti Kryštofovi z Tarnova, byl někdy po roce 1561 vybrán jako jeden ze dvou uchazečů na místo hejtmana pardubického komorního panství. České komoře předložil r. 1563 písemnou rozvahu jakým způsobem využije hlavních zdrojů zisku ke konsolidaci pardubického panství, kde vydaje převyšovaly příjmy, a do patnácti let zaručí české komoře aktivní stav.

Nejpozději roku 1563 se stal hejtmanem. V období let 1560 - 1563 spravoval panství správce - regent, někdejší perštejnský úředník Burjan²⁰⁾ Svitkovský ze Škudel, který i novému hejtmanovi nějaký čas pomáhal. Mimo to byla u české komory zřízena komise ve složení Diviš Slavata z Chlumu a Václav Haugvic, k níž se měl hejtman utíkat o radu. Byl patrně dobře hmotně zabezpečen a hned po příchodu do Pardubic začal investovat finanční prostředky do kupování domů a dvorů v Pardubicích, kde se zakoupil roku 1564 v Zámecké ulici v domě čp. 22-10²¹⁾ Již rok před tím koupil dvůr v Brozanech pod Kunětickou Horou a jeho švagr Manštejn koupil dvůr v nedalekých Hrobicích. Již tato první koupě se neobešla bez udání na českou komoru, že k přestavbě zakoupeného statku používá práce poddaných a dřeva z panských lesů.²²⁾ Bylo připomenuto i jeho získání dvoru na Dlouhém předměstí, který obdržel od Manštejna r. 1565 výměnou za již zmíněný dvůr v Brozanech.²³⁾ Adlspach patřil postupně k nejbohatším pardubickým měšťanům a ve skupování a směnách dvorů a domů pokračoval celý život.²⁴⁾ Na Chrudimsku koupil za 2.550 kop.gr. miš. statek Bořice, který r. 1591 prodal Markétě Trčkové z Lípy.²⁵⁾

Přes zákaz české komory, že úředníci panství nemají provozovat svá hospodářství, obchodovat, plynuly patrně Adlspachovi z této činnosti nej-

větší příjmy. Již při svém příchodu do Pardubic si koupil Na haldě mlyn (čp.87-1), který mu přinášel užitek. V obohacování se na účet velkostátku postupoval však dosti obezřetně a zaměřoval se na ty oblasti, kde dokazování neoprávněného osobního prospěchu bylo dosti obtížné a česká komora mu nikdy nic nedokázala. Z nařčení, že provozuje obchod s telaty a hřibaty, nechává pást voly na komorních pastvištích u Opatovic nad Labem se vynulvil, že je to součást jeho deputátu, z něhož žíví zámecké služebnictvo a navíc dodal obvyklou doušku, že z "toho skromného zaopatření by se neuživil". V tomto ohledu postupoval obezřetněji než ostatní vrchnostenští úředníci. Ze své bohaté praxe totiž věděl, kde v tomto směru hrozí největší nebezpečí. Přestože česká komora, znajíc praktiky důchodních písařů, Adlspachovi nařizovala, aby měl u sebe pokladnu a z ní dával písaři důchodnímu peníze na mzdy a nákupy, Adlspach příkaz nerespektoval. V dopise české komoře lakonicky poznamenal, že "dotykati se peněz je velmi nebezpečné" a se zdůvodněním, že se stále nemůže zdržovat doma přenesl disponování s penězi na důchodního písaře. Na druhé straně se nesnažil kryt zpronevěry jednoho sirotčího písaře a pěti důchodních písařů, kteří za jeho působení ve funkci hejtmána byli pro zjevné defraudace propuštěni ze služby. Nelze mu upřít snahu po zavedení pořádku do hospodaření. Na panství zavedl pololetní účtování a opakovaně žádal, aby zástupci české komory tyto účty přejímali v jeho přítomnosti na panství. Při dosti složitém účetnictví byla na místě námitka, že jinak "nemůže vědět kolik dluhů za písařem" zůstalo. Jeho přání však zůstalo nevyslyšeno a zásahy komory se uskutečňovaly až zjištěné dluhy dosahovaly velkých částek. Ke konci svého života patrně rezignoval a při zjištění dluhu písaře Juliána Albína, kdy mu již česká komora pohrozila, že defraudované peníze bude muset uhradit ze svého, konstatoval, že mu "stejně důchodní písař nedával k podpisu hlavní účet již za tři poslední pololeť a ani neví co tam písař psal a co nepsal".²⁶⁾

Svými opatřeními směřujícími objektivně ke zlepšení výnosů panství popudil proti sobě i vrchnostenenské úřednictvo, zejména služebníky, kteří pamatovali pořádky na pernštejnském panství. Když přikázal důsledně osívat sušící se rybníky, přičemž obilí na osetí měli dostávat všichni vrchnostenští úředníci, postavil proti sobě rybničný personál, který měl za Pernštejnů na toto osívání výhradní právo s tím, že si úředníci ponechávali i sklizené obilí. Určitý díl ze sklizně nebyli ochotni odvádět ani noví podílčníci a tak polesný "až na druhé poručení" hejtmána mohl zaznamenat roku 1567

svoz obilí do panských stodol.

Již jeho počáteční působení na panství nebylo přijato Pardubickými měšťany příznivě. Bylo mu vytýkáno skupování majetku, používání krutých trestů pro poddané - měl je nechávat zavírat do zvláštních sudů. Jeho největšími protivníky byli Mikuláš Chmel z Vrsovic a Pavel Pelach, který jej nazval "šelmou". Adlspach si stěžoval české komoře,²⁷⁾ že "jak úřad tak i celá obec se vůči němu nezbedně chová" a že si toto jednání nedovede vůbec vysvětlit, když ještě s nikým nepřišel do styku a nikomu neublížil". Uvádí dále, že jen císařova momentální přítomnost na zámku jej uchránila od nejhoršího. K roztržce s pardubickými měšťany přispěla bezesporu i jeho odlišná náboženská orientace, která nepřála zbytkům českých bratří, jejichž polorozpadlé příbytky našel při svém příchodu do Pardubic na předměstí. Na fary dosazoval evangelické faráře a dle stížností pražské konsistoře pod obojí pronásledoval kněze, kteří se mu nechtěli podříditi.²⁸⁾

Časté defraudace podřízených úředníků patrně přispěly k jeho odchodu z hejtmánské funkce. Ještě před svojí smrtí byl obviněn ze škody na přívaděci vody od Počápel na pardubické haltyře.

Již před odchodem Adlspacha jednala česká komora s Václavem Chotkem z Chotkova a na Všetatech o převzetí hejtmánské funkce, které se skutečně ujal od 24.3.1591. Při této službě vykonával ještě funkci hejtmána Rakovnického kraje v letech 1581- 1612.²⁹⁾ V Pardubicích se zakoupil v roce 1592 na Pernštejnském náměstí v domě čp. 4-4, který spolu se dvorem, zvaným Bohuslavským v dnešní Jindřišské, ulici prodal roku 1593.³⁰⁾ Mimo to vlastnil v Rakovnickém kraji statky Všetaty, Skřivany a Senec, v plzeňském žihle. Z nařčení, že drží pro své děti zvláštního preceptora se obhájil u české komory tím, že pod tou podmínkou funkci hejtmána v Pardubicích převzal.³¹⁾ Z neznámých důvodů svoji činnost ukončil k 24.březnu 1594, když se jeho nástupcem stal Fridrich z Vildštejna. V Pardubicích nebyl zakoupen a funkci vykonával asi do dubna roku 1601. V létě toho roku se stal správcem panství stávající sirotčí písař Valentin žalud. Ještě v témže roce se stal pardubickým hejtmánem pozdější významný činitel stavovského odboje Albrecht Pfeffekorn z Otopachu a na Jinonicích. Byl synem Urbana Pfeffekorna, roku 1591 se oženil s Eufemií Pubrickou z Pubric, která byla zakoupena v Pardubicích od roku 1602. Později majetek odkázala svému manželovi.³¹⁾ Albrecht Pfeffekorn se pohyboval patrně v prostředí císaře Rudolfa II., kde byl jeho přítelem Rudolfův komorník Filip Lang, pokřtěný žid z Tyrolska,

nobilizovaný z Langenfelsu a jeho prostřednictvím udržoval styk s dvorským prostředím. Sám byl pražským měšťanem a tato skutečnost přispěla asi nemalou měrou k přílivu pražských měšťanů do vrchnostenských služeb v Pardubicích, z nichž mnozí se zde zdržovali velmi málo. Po odchodu z Pardubic roku 1606 se stal členem české komory v Praze.³²⁾ Jeho nástupcem byl od roku 1606 do roku 1614 Jan Gersdorf z Gersdorfu a z Malšvic, syn Abrahama Gersdorfa z Malšvic. V Pardubicích se zakoupil až na konci svého života na domech a majetku z dědictví po někdejším hejtmanovi Adlspachovi. Kromě funkce hejtmana vykonával ještě funkci výběrčího posudného v Hradeckém kraji.³³⁾ Ke konci svého života byl nemocen a zastupoval jej místohejtman Burian Volanovský. V té době roku 1614 byla v Pardubicích vykonána revise, která za léta 1610 - 1613 zjistila velmi neuspokojivý stav hospodaření. Defraudace peněz, neplnění povinností jednotlivými úředníky, bylo pro komisi dostatečným důvodem k výměně celého úřednického personálu. Buď opatření komise nebyla realizována, nebo v průběhu dalších čtyř let došlo opět k personálním změnám, protože když roku 1618 poslala česká komora novou revisi na pardubické panství, setkala se opět s novými jmény úředníků a ještě horším stavem panství. Gersdorf zemřel někdy v letech 1614 - 1616 a v té době se ve správě panství setkáváme opět se známým Valentinem Žaludem a Věnkem Bukovským z Hustiřan. Z torsovitě zachovaného materiálu těch let nelze přesněji určit kdy nastoupil Šebestián Rejšvický z Freifeldu. Rozhodně již byl ve funkci hejtmana v roce 1617, kdy nařídil purkmistrovi a pardubické městské radě, aby se osobně zúčastnili katolické oslavy svátku Božího těla.³⁴⁾ Rejšvický si pak stěžoval české komoře, že z pozvaných se zúčastnili jen dva radní a ti svým chováním dali špatný příklad shromážděnému venkovskému lidu. Byl zcela jinak orientován než protestant Gersdorf a pokud z pardubického panství šla nějaká podpora stavovskému povstání, je to zásluha nižších vrchnostenských úředníků, zejména důchodního písaře Tomáše Javornického.³⁵⁾ Nepodařilo se zjistit důvod Rejšvického odchodu z funkce hejtmana, v níž se setkáváme roku 1620 s Břeňkem Ježovským z Lub, který byl jedním z vojenských velitelů stavovských vojsk. Je o něm známo, že 27. září 1620 vzdal jim hájené město Sušici generálu Marradasovi, což mu pobélohorskí vítězové přičetli roku 1622 k dobru a odsoudili jej pouze ke ztrátě dvou třetin majetku. Z funkce pardubického hejtmana byl sesazen a na jeho místo byl ustanoven majitel nedalekého Hrochova Týnce, katolík, Kašpar Zeller z Rosenthalu.

Na pomoc při plnění svých povinností požadovali pardubičtí hejtmané obsazení funkce místohejtmana jako svého nejbližšího spolupracovníka. Přesná náplň jeho činnosti nebyla v instrukcích zaznamenána. Jisté je, že zastupoval hejtmana v době jeho nemoci či nepřítomnosti. Jménem hejtmana držel na vesnických rychtách vždy na začátku roku soudy, vyslyšal poddané. Se sirotčím písařem se staral o vyhledávání sirotek, skládání jejich podílů do sirotčí pokladny a jejich vyplácení. Hejtman Adlspach požadoval odbornou způsobilost a tak alespoň pro 16. století byli vybíráni místohejtmani z řad vrchnostenských úředníků či nižší šlechty, u nichž se předpokládala znalost vedení hospodářství.

V posloupnosti pardubických místohejtmanů není kontinuita. Byla období, kdy tato funkce nebyla vůbec obsazena. Při revizích panství r. 1581 a 1614 bylo navrhováno v rámci úsporných opatření, aby tato funkce byla spojena s funkcí purkrabího. Hejtman jen požadoval vypracovat pro tuto spojenou funkci směrnic.

Po převzetí panství českou komorou byl místohejtmanem Jan Jelínek starší z Koldína. Od roku 1564 byl pardubickým měšťanem,³⁶⁾ když se jako vdovec přiženil do Pardubic. Byl patrně v dobrém vztahu k hejtmanovi Adlspachovi, který se po jeho smrti r. 1570 stal poručníkem jeho dětí Jindřicha, Jana a Karla. Svoji funkci však dlouho nevykonával, poněvadž již roku 1565 si stěžuje hejtman, že nemá pomocníka a požaduje za místohejtmana pardubického měšťana, zakoupeného v Pardubicích od r. 1553, Martina Zycha Přeloučského z Neratova. Roku 1572 byl jmenován pomocníkem hejtmana, roku 1573 podhejtmanem a ve funkci místohejtmana je jmenován naposled roku 1579. Adlspach si patrně vybral zkušeného úředníka, který před příchodem do Pardubic vedl dvě panství.³⁷⁾ S manželkou Magdalenou měl syny Martina, Zikmunda a Václava. Dvora v Karlově ulici, který stačil přestavět a Karlova dvora, koupeného za 800 kop gr.³⁸⁾ neužil, poněvadž r. 1588, kdy statky získal, zemřel.

Dalším místohejtmanem byl Jiřík Čejka z Olbramovic. Do Pardubic se přiženil, když si vzal roku 1579 za ženu Marjánu ze Zálužan, vdovu po někdejším purkrabím Čenkově Bořkovi z Poličan.³⁹⁾ Byl patrně dobrým hospodářem, ale neměl předpoklady pro zastupování hejtmana vůči komoře i poddaným. Roku 1581 jej Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu doporučuje přefařit na jinou práci⁴⁰⁾ a spojenou funkci místohejtmana s purkrabím v jedné osobě navrhuje dát Václavovi Saskovi Vojířovi z Vacovic.

Pak byla tato funkce opět oddělena a v letech 1592 - 1595 ji vykonával Valentin Žalud. V období let 1599 - 1603 se stal správcem místohejtmanického úřadu sirotčí písař Jan Vostřešanský.

Místohejtmanem Janem Javornickým z Javorníka a Bělé se začíná řada vrchnostenských úředníků, kteří přišli do Pardubic za hejtmana Pfeffekorna. Majetek v městě neměli a většina z nich podporovala stavovskou vládu.⁴¹⁾ Javornický složil u české komory místohejtmanickou přísahu 5. července 1603. V letech 1606 - 1609 tuto funkci zastával Petr Ježovský z Lub. Jeho nástupcem byl Burjan Volanský z Volanic. Roku 1614 byl pro neplnění svých povinností odvolán a funkce měla být opět spojena s purkrabím. Byl jí pověřen opět Valentin Žalud, který ji vykonával někdy do roku 1616, kdy vyšla na jevo defraudace 1.700 kop gr. ze sirotčí pokladny. Při revizi panství roku 1618, provedené Václavem Kolidiem, bylo opět požadováno rozdělení této funkce, což se také stalo.

Ani pardubičtí purkrabí nevytváří nepřetržitou řadu a navíc, jak již bylo uvedeno, jejich funkce byla často spojována s funkcí místohejtmana. Hlavním jeho úkolem bylo dohlížet nad hospodařením panství a zejména nad dvory. Ještě za Pernštejnů vykonával funkci purkrabiho Boleslav Sedloňovský z Lovčic. Stal se pardubickým měšťanem, když si vzal za ženu Kateřinu z Řásné,⁴³⁾ vlastníci dům ve městě. Zemřel roku 1563.⁴⁴⁾ V téže roce byl purkrabím Jindřich Peczolt.⁴⁵⁾ Roku 1568 si stěžoval hejtman, že mu již rok a půl purkrabí chybí. Jedním z kandidátů doporučených roku 1566 byl Jan Vlček, který splňoval představy české komory o tomto úředníkovi. Byl dobrým hospodářem, jenž nebyl od služebních povinností odváděn ani vlastním hospodařením ani rodinou s dětmi.

Jistý čas vykonával tuto práci Pavel Šich. V letech 1571 - 1583 byl purkrabím Jířík Kolkrejčár z Gruny, zakoupený na Pernštejnském náměstí od roku 1583.⁴⁶⁾ Přestože vedl dříve hřebčínec v Kladrubech, kde mohl získat zkušenosti s vedením hospodářství, nebyl při revizi roku 1581 dobře hodnocen a vrchní hejtman Zejdlic navrhl spojení purkrabiho a místohejtmana v jednu osobu. Později žádal o přenechání nějaké funkce, nebyl však již přijat, což byl pro něj důvod, aby obvinil vedení panství, zejména hejtmana Adlspacha a Žaluda, ze zpronevěry a obohacování se na úkor komorního majetku. V období před rokem 1614 byl purkrabím Jiří Reychl. Na základě revise roku 1614 byl pro špatnou práci odvolán a funkci purkrabiho a místohejtmana v jedné osobě byl pověřen Valentin Žalud. Po roce 1616 ji vykonával někde-

ší listovní písař Václav Vojtěch Khyrbík, jehož si velmi pochvaloval Václav Kolidius při návštěvě panství roku 1618, při které navrhoval opětné rozdělení této funkce. V období stavovského povstání patrně byl na straně katolické, ze správy panství odešel a vrátil se až roku 1621, kdy byl opět purkrabím a v letech 1636 - 1638 hejtmanem pardubického panství.⁴⁷⁾ Již zmíněného Khyrbíka vystřídal někdy těsně před Bilou Horou příslušník královéhradecké patricijské rodiny Škorniců Lukáš Balbin Škornice z Vorličné.⁴⁸⁾ Náležel patrně k bohaté utraquistické skupině panských úředníků, o čemž svědčí zakoupení domu, zvaného Syručkovského, v dnešní Štrossové ulici od hejtmana Gersdofa, v němž bydleli téměř všichni Pardubičtí hejtmani.⁴⁹⁾ Roku 1620 opustil vrchnostenskou službu v Pardubicích a vrátil se do Hradce Králové, kde roku 1622 zemřel.

O vedení rybníčního hospodářství se staralo hned několik úředníků. Byl to především fišmistr. Od konce 16. století byli na panství tři, z nichž první byl nazýván předním fišmistrem, který měl k ruce mladšího fišmistra, rybníční písaře, hrázné a pacholky. Fišmistr měl dohlížet na odborné provedení přípravy rybníků k lovení, prodej ryb, zabránovat častým krádežím při výloveh. Velmi důležitá byla evidence o příjmech za prodané ryby přímo při výlovu. Spolu s hejtmanem měl dohlížet "aby někdo ryb koupic a snad zaplatit, a někdo jiný než hejtman nebo písař porybný od takového peníze přijmouc, spíše do své tobolky nežli do truhlice je schoval". Peníze za ryby neměl přijímat nikdo jiný než hejtman či porybný písař. Při lovení každého rybníka měla být připravena uzamknutá truhlice, uvnitř rozdělená a opatřená otvory ve víku, do nichž se podle druhů ryb dávaly peníze. Od pokladny měl jeden klíč hejtman a druhý rybníční písař, který do rejstříků pod údaje o násadách zapisoval u každého rybníku zvlášť množství vylovených ryb a jak s nimi bylo naloženo. Kolik se prodalo na místě, dovezlo do haltýřů či odvedlo do zámecké kuchyně. Po ukončení výlovu každého rybníka se měla truhlice otevřít, písař měl předat rejstřík hejtmanovi a společně pak měli přezkontrolovat, zda množství utřazených peněz odpovídá záznamům v rejstříku. Peníze pak měly být dány důchodnímu písaři. Již zmíněná instrukce pro hejtmana povolovala prodávat ryby na dluh " lidem hodným, známým a těm, s kterými o záplatu souditi se třeba nebylo". Ve skutečnosti však dlužné částky nechtěl platit nikdo a v pololetních účtech důchodních písařů vznikly položky pohledávek za prodané ryby. Navíc panovník povolil hejtmanovi, aby dlužníci spláceli dluhy po malých částkách a tak v pololetním účtu k 16.

řijnu 1582 zdůvodňoval důchodní písař, že částku 958 kop gr. dluží někteří lidé za ryby.⁵⁰⁾ Na splátky bylo dáváno ne více než 92 kop ročně, čímž splacení lze očekávat nanejvýš do deseti let. Velké dluhy za ryby byly i u pražských obchodníků, kteří byli velkooběrateli ryb z pardubického panství. Jeden z nich, Lukáš Tunský, dlužil za zmíněné pololetí 597 kop gr. Na odběru ryb pražskými kupci bylo panství dosti závislé a česká komora s tímto způsobem prodeje souhlasila, což mimo jiné ukazuje i na jistý nepoměr kdy nabídka převyšovala poptávku. Upominání dluhů, které stále česká komora urgovala, představovalo nemalou zátěž pro důchodního písaře nuceného za tím účelem jezdit často do Prahy i do měst v okolí Pardubic. Položky "cesty za upominání dluhů" byly nedílnou součástí každého z pololetních účtů.

Záhy po prodeji pardubického a kunětickohorského panství panovníkovi se stal fišmistrem Matouš Křižanovský, který se později psal ze Živanic.⁵¹⁾ Od roku 1543 byl v pernštejnských službách nejdříve jako písař a okolo roku 1551 byl důchodním písařem.⁵²⁾ S hejtmanem Adlspachem měl spor o osívání sušících se rybníků. Od roku 1551 byl zakoupen na pardubickém předměstí, kde na dnešní třídě Míru vlastnil dvorec.⁵³⁾ Zemřel 28. 8. 1572. Vedle něho byli doloženi ještě dva fišmistři: roku 1567 Matěj Dobrkovský, zvaný též jako pomocník fišmistra, a Petr, jmenovaný roku 1567 jako podfišmistr, a roku 1572 fišmistr. Nevíme zda jde o Petra Czohornu, poddaného z Heřmanova Městce, který tuto funkci vykonával u pánů Mezeříčských ve Velkém Mezeříčí a ve Znojme. Česká komora jej navrhovala na místo po Pavlu Šichovi, který se stal r. 1572 předním fišmistrem v Chlumci nad Cidlinou. Nástupcem Křižanovského byl v letech 1572 - 1585 přední fišmistr Jan Bořek z Poličan a na Velehrádku. Již jako pardubický měšťan byl roku 1564 fišmistrem.⁵⁴⁾ Zemřel patrně roku 1585 a na jeho místo nastoupil František Čířek z Dybsdorfu. Pocházel ze Slezka, kde měl po rodičích nějaký podíl a kam se roku 1600 vrátil. V roce 1573 byl rybníčním úředníkem a roku 1581 fišmistrem. V pardubicích mu zemřely obě dcery roku 1594 Alena a roku 1596 Kristina.⁵⁵⁾ Několikrát žádal českou komoru o propuštění a vyslání komise pro předání funkce. Pardubickým měšťanem se stal poměrně pozdě až roku 1591⁵⁶⁾, kdy kromě dvoru na Pernštejnském náměstí měl též dvůr na náměstí, kde patrně provozoval své hospodářství a k vykonávání svého úřadu používal vlastního koně. Jeho nástupcem se stal v letech 1600 - 1614 Jan Jiráně, přeloučský měšťan, který se se svojí manželkou Eliškou zakoupil v Pardubi-

cích od svého předchůdce dům na Pernštejnském náměstí.⁵⁷⁾ Při revisi panství roku 1614 bylo zjištěno, že má velké zmatky v násadách, nenasazuje rybníky a byl z funkce odvolán. Nevíme zda uhradil škodu, kterou komise zjistila. Na jeho místo nastoupil roku 1614 též přeloučský měšťan Václav Bydžovský vlastníci čvorec na pardubickém předměstí.⁵⁸⁾ Z podfišmistřů známe k roku 1567 Pavla Šicha, Petra a Jana Skalické, připomínané roku 1596. Mladším fišmistrem byl roku 1596 Matouš Rosický.

Lesní hospodářství vedl forstmistr (vrchní lesní) s dalším personálem: polesným, polesným písařem, lovcím, správcem obory pod Kunětickou horou a hajnými. Na začátku období komorního panství se stal forstmistrem Jetřich Manštejn z Pappenheimu, zvaný též Preys. Období jeho působení na panství se v podstatě kryje s dobou hejtmanské vlády jeho švagra Jiříka Adlspacha z Damsdorfu. Sňatkem s Dorotou, vdovou po Jetřichovi Halířovi z Jičíněvsi, získal roku 1558 dům v Zámecké ulici čp. 17. Patřil k nejzámožnějším panským úředníkům, což mu dovoľovalo uskutečňovat další koupě a prodeje měšťanských domů a dvorů v městě i na předměstí.⁵⁹⁾ Roku 1572 měl dvůr v Brozanech. Kromě vedení lesního hospodářství spravoval též zámek na Kunětické hoře, kde byl po dvě období purkrabím. Poprvé do roku 1580, kdy po něm nastoupil Vavřinec Lojovnický, který zemřel roku 1583. Ve funkci purkrabiho následoval Jan Larisch do roku 1589, kdy byl znovu ustanoven purkrabím Manstein.⁶⁰⁾ Po smrti Adlspacha roku 1592 odešel z funkce forstmistra i purkrabiho. V letech 1592 - 1600 byl forstmistrem Václav Krupý z Probluze. Byl pardubickým měšťanem, žijícím v Bartolomějské ulici se svojí manželkou Magdalenou ze Škudel. Zemřel roku 1600.⁶¹⁾ V roce 1580 a pak roku 1601 je uváděn jako forstmistr Jiřík Cziulik z Ruttwasu a Klamovského vrchu. V městě se zakoupil roku 1571 na Pernštejnském náměstí, kde koupil dům čp. 68/29. Krátce před svojí smrtí roku 1601 koupil na tomto náměstí dům čp. 62/25, který pak vlastnila manželka Dorota a pak jejich syn Jiřík, hajný na pardubickém panství.⁶²⁾ V letech 1601 - 1606 byl forstmistrem Petr Studnický (Studenský) z Benešova, pardubický měšťan od roku 1603.⁶³⁾ K roku 1597 je zmíněn Jiřík Šmidl Henykar z Eberka, jako forstmistr. Z neznámých důvodů odešel a funkci vykonával až roku 1620. Z okolností, že Jiřík Šmidl si vzal za manželku Annu Alžbětu, dceru hejtmana kolínského a pak pardubického panství, horlivého katolika Kašpara Zellera z Rosentálu, bylo by možno usuzovat i na náboženské důvody jeho rozchodu s tehdejšími vedením panství. Řadu císařských forstmistrů předbělohorského období uzavírá Ehrenfríd z Ber-

birsdorfu. Jeho rod získal inkolát v Čechách Jiřikem, synem Kryštofa z Berbirsdorfu, roku 1571. 14. května 1606 byl prohlášen forstmistrem na pardubickém panství. Jeho první manželkou byla Hedvika, dcera Václava Záruby z Hustiřan, po jejíž smrti zdědil polovinu žumberského hradu.⁶⁴⁾ Ještě v témže roce vše i s příslušenstvím prodal Václavovi Zárubovi z Hustiřan a roku 1617 koupil Sluhy u Brandýsa nad Labem. Podruhé se oženil s Markétou, dcerou Jindřicha Zejdlice z Šenfeldu. Jeho pražskému pobytu mu sloužil od roku 1620 dům v Týnském dvoře - Ungeltu. Prostředí vrchnostenského úřadu mu nebylo zcela cizí, neboť jeho bratr Bohuslav byl hejtmanem na přerovském komorním panství. Se svými bratry náležel k předním členům stavovské oposice. V osobním jednání se vyznačoval radikální, přímočarou povahou. Vedení sporu o žumberské dědictví a zejména písemná svědectví současníků hovoří o jeho nesnášenlivém až násilném jednání. S těmito osobními předpoklady a navíc jako osobní přítel hraběte Thurna vstoupil do víru českého stavovského povstání. Vedle Smiřického, Vchynského a Lobkovic se podílel na vyhození místodržících a sekretáře Fabricia, jeho údajného osobního nepřítele, z okna pražského hradu. V celém průběhu povstání náležel k nejaktivnějším činitelům oplývajícím cílevědomostí a bojovností.⁶⁵⁾ Pobělohorští vítězové mu nezapomenuli jeho výzvu k poplenu svatovítského kostela na pražském hradě. Ne náhodou se stal komisařem pro vojenské záležitosti, vedl vojsko krajů Chrudimského a Hradeckého a dohlížel na muštrůny. Po porážce povstání jej od nejhoršího trestu zachránil odjezd ze země, kterou opustil spolu se zimním králem Fridrichem Falckým. V nepřítomnosti byl roku 1621 odsouzen ke ztrátě cti, hrdla, dán do kladby a jeho jméno bylo přibito na šibenici.⁶⁶⁾

Jeho nástup do funkce forstmistra pardubického panství spadá do období kdy končil svoji činnost hejtman Pfefferkorn a nastoupil hejtman Jan Gersdorf. Svěřený úřad mu byl spíše východiskem pro činnost u dvora a pak u stavovské vlády, než aby jej zavazoval k vedení lesního hospodářství a k péči o myslivost. V panských lesích střílel zvěř kdo chtěl včetně Berbirsdorfa, který nechával odvážet plné vozy zvěřiny do Prahy, Kutné Hory i hraběti Thurnovi. Aby dosáhl volného přístupu do obory pod Kunětickou Horou nechal propustit odborníky.

V předcházejících letech se o lesní hospodaření a pěstování zvěře starala převážně česká komora prostřednictvím svého nejvyššího jagernajstra a tyto záležitosti se v jednáních hejtmana s českou komorou v podstatě ne-

objevují. Hejtman ve své pravomoci projednával lesní pých způsobený poddanými. Škody způsobené poddanými jiných vrchností, osobami rytířského stavu postupoval hejtman české komoře. O to více překvapuje obšírná stížnost sestavená v roce 1609 místohejtmanem panství Petrem Ježovským z Lub pojednávaná ve 44 bodech o "o zlém hospodaření forstmistra Berbirsdorfa za tři léta jeho působení na pardubickém panství". Stížnost byla poslána české komoře a ta jí vrátila k vyjádření hejtmanovi.⁶⁷⁾ Berbirsdorfovi bylo vytýkáno, že se nezdržuje na panství, s přesností na dny byla vypočítávána jeho absence. Dovídáme se, že 21. června 1607 odejel do ležení arciknížete, pak do Lysé nad Labem, kde byl čtyři týdny a po příjezdu do Pardubic vyvolal bitku s Uhry. Nebyl přítomen ani v době od 5. května do 11. května 1608 kdy vojsko Hradeckého kraje táhlo k Čáslavi a mělo zahubit velké množství zvěře. Zde se stěžovatel dovolává svědectví hejtmana, který toto i jiná obvinění nepotvrzuje.

Téměř po celou druhou polovinu 16. století, od roku 1562 do roku 1592, byl pardubickým polesným Jiřik Vlček, pardubický měšťan, zakoupený od roku 1579 na Pernštejnském náměstí.⁶⁸⁾ Po třiceti letech služby 1592 sdělila česká komora hejtmanovi, že Vlček požádal o propuštění a navrhuje obsadit uprázdněné místo Cypriánem, synem poddaného Vavřince Machuty nebo Janem Vostřešanským. Žádný z nich se však polesným nestal, až roku 1597 je doložen v této funkci Pavel Lang z Kvaltendorfu a to až do roku 1607 kdy se stal fišmistrem na chlumeckém panství. Kolem roku 1602 byl na panství lesním Jan Vartovský, povýšený do tohoto úřadu z lovčího.

Mezi písaři náleželo přední místo důchodním písařům, k nimž se sbíhaly všechny příjmy panství, jimi byly hrazeny výdaje. V důchodních registrech a pololetních účtech se odráží stav hospodaření panství. Důchodním písařem již v perňštejnském období byl Matyáš Trojan Levhartický z Levhartic. Jeho činnost při správě velkostatku je doložena až do roku 1567, kdy byl odvolán a krátce na to zemřel. Důvodem jeho nuceného odchodu z funkce bylo zjištění, že v pokladně chybí značné množství peněz. Na defraudaci se pravděpodobně podílel i se sirotčím písařem Simonem Bumbalem, který byl pro krádež peněz též odvolán. Česká komora nařídila, aby zjištěný dluh byl dán k úhradě jeho dědicům. Vdova po Levhartickém Magdalena, rozená z Veitmile,⁶⁹⁾ prohlásila, že chybějící peníze si manžel nevzal, ale byly mu na zámku ukradeny, o čemž prý měl vědomost i hejtman. Nicméně ji byl prodán dům a zabaveny všechny cennosti po manželovi.⁷⁰⁾ Díky nepořádkům v účetní evidenci

nevěděl však ještě roku 1580 ani hejtman, kolik vlastně bylo na dlužnou částku splaceno a domáhal se toho zjištění marně u české komory. Nástupcem se stal Bohuslav Křižanovský ze Živanic,⁷¹⁾ syn vrchnostenského fišmistra, připomínaný poprvé v této funkci k 4. 8. 1567. Při pololetním vyúčtování k 16. říjnu 1581 mu chyběly v pokladně peníze a Křižanovský chtěl odejít z funkce. Nakonec byl odvolán k 24. březnu 1582, kdy zůstal "dlužen" české komoře 1.986 kop gr.. I on se vylouval, že byl dlouho nemocen, nikdo nezapisoval výdaje a do pokladnice se mu vloudila "neberná" mince. V dnešní Jindřišské ulici založil na místě domů čp. 31/23 dvůr, řečený Bohuslavský.⁷²⁾ Když někdy po 20. 8. 1586⁷³⁾ zemřel, zůstalo k placení na zmíněný dluh ještě 600 kop gr. Důchodním písařem od 24. března 1582 byl Matěj Gruff. Pocházel z Náchoda, kde byl roku 1567 úředníkem na panství Jaroslava ze Smřic. V Pardubicích byl roku 1569 útratním písařem a v roce 1571 vykonával zároveň i funkci obilního písaře za služné 5 kop gr. ročně. Důchodním písařem byl 24. března 1586 kdy pro zpronevěru peněz musel odejít. Byl pardubickým měšťanem a roku 1569, kdy koupil v Zámecké ulici za 800 kop gr. dům čp.22/10.⁷⁴⁾ V rozmezí šesti let mu zemřelo v Pardubicích pět dětí. Při ukončení služby měl dluh 4.173 kop gr. a po odpočtu nedoplatku cizích dlužníků defraudoval částku 1.216 kop.gr. Českou komorou byl obviněn ze špatného vedení týdenních účtů - nechával proplácet neprovedené práce. Měl spor i s pozůstalými po Bohuslavovi Křižanovském, od nichž údajně převzal splátku dluhu ve výši 100 kop gr. a nezapsal do příjmu. Od roku 1586 do roku 1589 byl důchodním písařem Pavel Gampfert. Byl též pardubickým měšťanem zakoupeným na Pernštejnském náměstí v domě čp. 51/11 v letech 1587 - 1589.⁷⁵⁾ Pro defraudaci 2.456 kop gr. byl z funkce odvolán. Na jeho místo byl jmenován r. 1589 Julian Albín. Na rozdíl od předcházejících důchodních písařů nebyl pardubickým měšťanem. Práci vykonával velmi nedbale a hejtmanovi ani nedával k podpisu pololetní vyúčtování. Byl u roku 1592 zjištěn dluh 929 kop gr. a vlastní zcizení 100 kop gr. V letech 1592 - 1600 zastával tuto funkci Jan Kaufmann, pardubický měšťan.⁷⁶⁾ V letech 1600 - 1603 byl důchodním písařem Petr Kautský, často napomínaný pro neplnění povinností. Za hejtmana Albrechta Pfeffekorna přišel do Pardubic roku 1603 Jan Pikhart ze Zeleného Audolu. Před rokem 1583 byl hospodářským správcem u Ladislava Popela z Lobkovic.⁷⁷⁾ Byl zakoupen v Pardubicích i v Chrudimí.⁷⁸⁾ Pro jeho velké jmění žádal hejtman komoru, aby jeho rukojmí byli zproštěni svých povinností. Jeho manželkou byla Markéta, dcera někde-

šího důchodního písaře Bohuslava Křižanovského a kmotrem při křtu jeho dítěte byl pozdější pardubický hejtman Břeněk Ježovský z Lub. Ani on si nevedl nejlépe a v roce 1613 byl do důchodní pokladny dlužen 907 kop gr. Při revisi roku 1614 bylo zjištěno, že nedbale přijímal účty od ostatních písařů, nevymáhal dlužné peníze a tak "mnoho tisíc dlužen zůstal." Pro podporu stavovského povstání byl zbaven majetku.⁷⁹⁾ Roku 1614, kdy byl Pikhart odvolán, byli do funkce důchodního písaře určení dva úředníci Petr Slanina⁸⁰⁾ a Petr Kautský, patrně proto, aby byla umožněna vzájemná kontrola účtů, když se nevěřilo nařízení, aby proti důchodnímu písaři vedl kontrolní důchodní účty sirotčí písař. Patrně za stavovské vlády byli oba nahrazení pražským měšťanem Tomášem Javornickým. Práci na panství se mnoho nevěnoval, většinou se zdržoval v Praze. Také Václav Kolidius provádějící roku 1618 revisi jej v Pardubicích ne jen nenašel, ale musel vyslechnout stížnost hejtmana, že Javornický ještě v červnu toho roku nesložil pololetní svatojiřský účet. Byl ve službách stavovské vlády, pro kterou zajišťoval peníze.⁸¹⁾ Spolu se svým bratrem Janem, úředníkem komorního dobříšského panství, odešli po bělohorské porážce ze země.⁸²⁾

Evidenci sirotků na panství a opatrování jejich peněz měl ve své náplni práce sirotčí písař. Od rychtářů přebíral sirotčí peníze a ukládal je do truhlice na zámku. Podobně jako truhlice důchodního písaře i ona měla být opatřena nejméně třemi zámky, od nichž měl mít klíč hejtman, sirotčí písař a pardubický primas. Písař skládal účty vždy k svátku sv. Lucie / 13. prosince / a mělo následovat jejich převzetí někým z české komory, což se obyčejně protahovalo a hejtman byl nucen skoro pravidelně urgovat u české komory příchod jejího úředníka k převzetí účtů. Bez tohoto uzavření sirotčích nemohl sirotčí písař spolu s místohejtmanem jet do Bělče a Týnce nad Labem, kde jim byli vesnickými rychtáři představováni sirotci za účelem skládání peněz, či jejich vyplacení v případě jejich dospělosti. Při té příležitosti byli i vybíráni do panské služby. Aby se ušetřilo na výdajích, nařizovala česká komora, aby se sirotci z celého panství dostavovali do Pardubic. Přestože bylo zakázáno "sahat" do truhlice a používat sirotčí peníze k jiným účelům než byly určeny, sirotčí pokladna byla příliš často otevírána a peníze byly půjčovány zejména majitelům panství, úředníkům i na kupování dalších statků. Tak v roce 1581 dlužilo již pardubické panství do sirotčí pokladny 26.191 kop gr. Půjčené peníze měly být hrazeny z vybraného posudného, ale stejně nikdy splaceny nebyly. Ani na opětovné žádosti hejtmana

česká komora či příslušníci panovnického domu nevystavovali potvrzenky o přijetí sirotčích peněz, které se měly ukládat do truhlice a tak se za čas ani nevědělo komu se co půjčilo. Přestože práci sirotčího písaře usměrňovala různá nařízení, prikazující za jakých podmínek se mají peníze na zámku ukládat do pokladny, za jakých podmínek se mají vyplácet, nebylo téměř jednoho sirotčího písaře, aby on sám, či za spoluúčasti dalšího vrchnostenského úředníka se nedopustil větší či menší defraudace. Za přivlastňování si těchto peněz je možno považovat i případy zapůjčování sirotčích peněz, při jejich malých ročních splátkách. Vyúčtování sirotčí pokladny ukazují na množství těchto případů. Jen "sáhnout" do truhlice sirotčí pro peníze na vystrojení 50 jezdců pro stavovskou armádu roku 1618 bylo "zapovězeno". Vedle své práce měl sirotčí písař pomáhat písaři důchodnímu ve skládání pololetních účtů a dokonce měl proti němu vést účetní registra.⁸⁴⁾

V letech 1567 - 1572 byl sirotčím písařem šimon Bumbal. Od roku 1565 byl pardubickým měšťanem a vlastnil dům čp. 73/9 v Zelenobranské ulici.⁸⁵⁾ Pro nedbalé vedení účtů a dluhy byl 13. března 1572 propuštěn. Ze sirotčí pokladny půjčoval peníze důchodnímu písaři Levhartickému. Spor, který vznikl po jeho smrti roku 1570 mezi Bumbalem a vdovou, měl patrně kořeny v této záležitosti. Jeho nástupcem se stal od 22. září 1572 šťastný Vopatovský. I on byl roku 1573 propuštěn pro zpronevěru peněz. Nevíme, zda peníze uhradil ze svého statku v Černé u Bohdanče či dvoře na pardubickém předměstí, jimiž se Vopatovský zaručil. Po tak časném odhalení zpronevěry se Vopatovský vymlouval, že mu peníze někdo ukradl. Dluh však patrně uhradil, poněvadž až do své smrti pokračoval ve skupování a prodeji dalších měštanských domů.⁸⁶⁾ Po něm nastoupil na místo sirotčího písaře Valentin Žalud. Již od mládí byl v panské kanceláři a při službě sirotčího písaře mu byly svěřovány důležité funkce ve vedení panství. V letech 1583 - 1587 byl místohejtmanem, v roce 1601 byl správcem panství, po roce 1614 vykonával spojenou funkci purkrabího a místohejtmana v jedné osobě. Někdy roku 1616 zcizil spolu se sirotčím písařem Mikulášem Faberem z pokladny 1.700 kop gr. Peníze vyzvedli oba ze sirotčí truhlice údajně na zakoupení dvora ve Ždánicích. Peníze však za zajímavých okolností zmizely. Vznikla zajímavá situace - komora vlastně nemohla chtít náhradu do té doby, než bude rozhodnuto kdo peníze vlastně zcizil. Nastalo období vzájemného obviňování, byly sepisovány protokoly s vyjádřením svědků, které dávají nahlédnout do praktik při zacházení se sirotčími penězi a jejich evidenci ve vrchnostenské kanceláři. Spis,

čítající přes sto stran, byl předložen městskému úřadu v Pardubicích k rozhodnutí a nakonec skončil tam, odkud vyšel - v české komoře.⁸⁷⁾ Celá záležitost nebyla ještě ani roku 1623 vyřešena. Žalud, vedle hejtmána Adlspacha největší kořistník pardubického komorního panství, přežil však všechny své vrstevníky. Defraudace peněz neznamenal pro něj konec kariéry, tak jak se stalo jiným, na rozdíl od mnoha úředníků přežil i následky stavovského povstání, pokud se jej vůbec mohly dotknout a ve službách panství pokračoval ještě dlouhá léta v pobělohorském období. Funkci sirotčího písaře vykonával až do roku 1590, kdy dlužil do sirotčí truhlice 900 kop grošů. Hejtmán žádal českou komoru, aby nařídila Žaludovi dluh uhradit. Byl obviněn, že při konání soudů na rychtářích začátkem každého roku nutí poddané přijímat do svých stájí mladý hovězí dobytek a hřibata na vykrmení a pak je během léta odvádí na jarmarky do Pardubic na prodej. Roku 1585 dostal půjčku 282 kop gr.míš. ze sirotčí pokladny s tím, že každý rok bude splácet 9 kop gr. Peníze potřeboval na opravu koupeného domu. Byl pardubickým měšťanem zakoupeným v Bartolomějské ulici na domě čp. 91/19⁸⁸⁾ od roku 1579. Po odchodu Žaluda byli navrženi do této funkce Jan Vostřešanský, listovní písař a Mikuláš Faber, zvaný též Týnecký. Nakonec jmenovací dekret dostal Jan Vostřešanský. I on znal dobře prostředí vrchnostenské kanceláře, kde pracoval od dětství. Roku 1599 byl i místohejtmanem. Když roku 1604 zemřel, zanechal dluh v sirotčí pokladně 8.000 kop gr. Česká komora nařídila splácení dluhu po 100 kopách gr. ročně a roku 1616 bylo povoleno roční splácení jen po 50 kopách gr. Vostřešanský byl pardubickým měšťanem zakoupeným roku 1586 v Zámecké ulici.⁸⁹⁾ Od roku 1604 byl sirotčím písařem Tomáš Klatovský, někdejší písař polesný. Pardubickým měšťanem byl od roku 1604 kdy koupil v Arnoštově ul. za 600 kop gr. dům.⁹⁰⁾ V polovině roku 1614 byl pro nedbalé vedení sirotčích účtů propuštěn s dluhem 3.000 kop gr. z pokladny. Podle revizní zprávy z roku 1618 měl dát na splacení dluhu 1.000 kop, ale nesložil nic. Jeho nástupcem se stal pardubický měšťan Mikuláš Faber.⁹¹⁾ Spolu s Valentinem Žaludem odcizili 1.700 kop gr. ze sirotčí pokladny a to byl pravděpodobně důvod k jeho výměně za Šimona Tejnka.⁹²⁾ Práci v kanceláři, zejména psaní dopisů na českou komoru, pokud si je nepsal hejtmán sám, vykonávali listovní písaři. Při porovnání s ostatními písaři stáli písaři listovní na nižším stupni důležitosti a pro mnoho z nich byla tato funkce východiskem k dalšímu služebnímu postupu ve správě panství. Roku 1568 je připomínán Jan Sezemský, pozdější písař rybníčný a Valentin Žalud, nacházející se v této

funkci ještě roku 1574, kdy se ženil a dostal od správy panství na přilepšení 5 kop gr. Roku 1574 byl listovním písařem Mikuláš Faber, který se v této funkci objevuje ještě v letech 1590 - 1601, když vystřídal Jana Vostřešanského, pozdějšího sirotčího písaře. V letech 1580 - 1582 byl listovním písařem Matěj Chlumecký.⁹³⁾ Svůj služební postup až na nejvyšší funkci ve správě pardubického panství zde zahájil i Václav Khyrbík, který byl listovním písařem v letech 1608 - 1616. Po něm následoval Jakub Krystner, pardubický měšťan.⁹⁴⁾ Vydání zapisovaná v registrech útratních vedl útratní písař. Od roku 1556 až do roku 1569 vykonával tuto funkci pardubický měšťan Mikuláš Roman.⁹⁵⁾ Po jeho smrti roku 1569 se stal jeho nástupcem Matěj Gruf, který od roku 1571 vykonával práci obročního písaře. Roku 1582 se stal důchodním písařem a jeho místo převzal listovní písař Matěj Chlumecký vykonávající tuto práci do roku 1583, kdy zemřel. Následoval Mikuláš Podůlsanský⁹⁶⁾ do roku 1607 a po něm Jan Vorel Kolínský⁹⁷⁾ Útratní písař měl od roku 1614 vést též spolu s důchodním písařem týdenní účty a na příkaz hejtmana vydávat peníze. Příjem obilí do panských sýpek a mlýnů vedl obroční písař. Roku 1571 jím byl Jiřík Cziulik, pardubický měšťan, v letech 1585 - 1592 Mikuláš Čech⁹⁸⁾ od roku 1602 Jakub Klatovský, který byl vyměněný roku 1614 pro neplnění svých povinností za Václava Bydžovského a Petra Rossu. Rybníční hospodářství se dělilo na dvě části a tak vedle sebe byli písaři rybníční pro rybníky dašické a rybníky bohdanečské. V rámci úspor se snažila česká komora mít jen jednoho písaře pro obě oblasti. V roce zůstalo jen u návrhu, v roce 1614 byl pro tuto spojenou funkci jmenován úředník. Prvním známým písařem bohdanečských rybníků byl Adam Chlumecký,⁹⁹⁾ připomínaný v této funkci jako pardubický měšťan v letech 1574 - 1581. Jeho nástupcem byl Jan Jiráně do roku 1600, kdy se stal předním fišmistrem. Roku 1601 vykonával tuto funkci Jan Fáber a patrně v ní setrval do roku 1604, kdy je v ní připomínán Jan Borovský,¹⁰⁰⁾ pardubický měšťan z let 1604 - 1619. Před rokem 1614 byl vystřídán dvěma rybníčními písaři Jiřím Pytlíkem a Michalem Hájkem, kteří roku 1614 byli odvoláni a písaře rybníků dašických i bohdanečských měl zastávat Vojtěch Cerekvický. Byl pardubickým měšťanem v letech 1611 - 1636.¹⁰¹⁾ Při rybnicích strany dašické je připomínán roku 1567 písař Pavel. Od roku 1576 byl písařem Jan Sezemský, zvaný též Mokrejš.

Písaři polesní měli přijímat peníze za prodané dřevo a vést rejstříky. Prodeje byly uskutečňovány přímo v lese, kde se provádělo i placení. Peníze

pak měl odvádět polesný písař důchodnímu na zámku. U polesného písaře Jana Plzáka, pardubického měšťana,¹⁰²⁾ který byl v této funkci od roku 1583, byla roku 1602 zjištěna defraudace několika set kop gr. Spolu s hajným Janem Vartovským prodali bez vědomí hejtmana velké množství dřeva, při čemž údaje o prodeji v registrech sestavili tak, že v nich nebyl patrný příjem pro vrchnostenskou pokladnu. Zástupci české komory v dopise hejtmanovi uvedli, "že peníze za téže lesy tak zkrátka a tak zatměle do register lesních za příjem uvedli, že se z nich nic rozuměti nemůže".¹⁰³⁾ Nástupcem Plzákovým byl Václav Vorel, pardubický měšťan z let 1609 - 1616.¹⁰⁴⁾ Roku 1612 byl polesným písařem Pavel Ledecký.¹⁰⁵⁾

Poznámky:

1) Písemnosti jsou uloženy ve Státním ústředním archivu v Praze, ve fondu Stará manipulace pod sig. SM P 50, P 70, P 100. Tim, že fond velkostatku Pardubice, uložený v SOA Zámorsk, je z podbělohorského období zachován velmi torsovitě, chybí spisový materiál, jsou dochovány jen neúplné řady úředních knih, představují písemnosti Staré manipulace jedinečný pramen i pro správní vývoj panství a jeho strukturu

2) Na skutečnost rozkrádání komorního majetku poukázal E. Maur ve své práci Český komorní velkostatek v 17. století, Praha 1975, str. 51 - 53, 65 - 66. Jeho zjištění této činnosti panských úředníků v 17. století v plné míře platí i na druhou polovinu století šestnáctého. Jednotlivé případy obohacování se úkor komorního majetku uvádím u jednotlivých úředníků, protože byly příčinou častého střídání úřednictva na panství.

3) SÚA Praha, SM P 70/5

4) Archiv český XXII, Praha 1886, str. 199 - 213

5) SÚA Praha, SM P 70/5/1

6) SÚA Praha, SM P 100 - 5/I

7) J. Sakař, Dějiny Pardubic nad Labem (dále jen Sa), díl II, část 2., str. 164

8) Například dům Syrůckovský (U Haldy) Sa IV/4, str. 417

9) Dopis hejtmana Pfefferkorna české komoře z 28.1.1603 SÚA Praha, SM P 70/I

10) SÚA Praha, SM P 100 - 6/1

11) Při revizi panství roku 1614 si stěžovali úředníci české komory, "že nepřivedl nikdo písaře k tomu, aby pořádně předložili účty" a proto se revize neúměrně protáhla. SÚA Praha SM P 100 - 5/I. P. Vorel, Důsledky generální vizitace pardubického panství roku 1614. Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a kronikářů okresu Pardubice 1985/2, str. 14

12) Nařízení o nutnosti uzamykat truhlici s důchodními penězi se ve skutečnosti nedodržovalo. Hejtman Adlspach 9. 10. 1577 odpovídal v tomto směru na výtku české komory a v dopise píše, že všechny příjmy panství jsou hned odváděny Fuggerům a do pokladny se nic nedává. SÚA Praha, SM P 70/5/III

13) P. Vorel, Důsledky generální vizitace, str. 17 - 19

14) Neúplný výčet pardubických vrchnostenských hejtmanů i jiných úředníků uvádí A.Sedláček, Hradý, zámky a tvrze české, díl I, 1882, str. 38 a 39 v poznámkách k textu. Vychází z článků A.Rybičky, uveřejňovaných v Památkách archeologických, roč. IX na str. 28, 115, 116, 188 a roč. X. na str. 28, 32, 560 pod názvem: Hejtmané a úředníci pardubičtí. Studium již uvedených písemností Staré manipulace jsem se snažil zjistit dobu jejich působnosti v kanceláři. Kde chyběly písemnosti použil jsem údajů obsažených v práci J.Sakaře, a to zejména v díle II. částí 2. hlava VII. Osoby šlechtické erbovní a dvořané str. 162 - 195 a v díle IV. část 2 - 4. Soupis domů městských.

15) Znak viz Sa IV/2, str. 191

16) Dopis z 13. 5. 1566, v němž si pardubický měšťan Mikuláš Chmel stěžuje na Adlspacha. SUA Praha, SM P 70/5/III

17) Dopis z 19. 6. 1566, v němž žádal o dovolenou k návštěvě své sestry. SUA Praha, SM P 70/5/III

18) Na Pernštejském náměstí v domě čp. 3, Sa IV/2, str. 119, 166 - 167

20) Zmíněná instrukce císaře Maxmiliána jmenuje Burjana. Patrně jde o Burjana Svitkovského ze Škudel.

21) Dům koupil společně s apatykářem Šimonem Francem od Anny, manželky zámeckého písaře Mikuláše a po vyplacení podílu společníkovi jej vlastnil do roku 1569, kdy jej prodal útratnímu písaři Matěji Gruffovi. Sa IV/2, str. 190

22) Viz pozn. č. 16

23) Na dnešní třídě Míru na místech domů čp. 69 - 71 Manštejn měl tento statek od roku 1561 a Adspach jej vlastnil do roku 1571. Sa IV/3, str. 254

24) Roku 1571 koupil za 630 kop gr. dům čp. 21/9 v Zámecké ulici, který prodal roku 1590 Kateřině Láryšové z Rychmberku, manželce někdejšího purkrabího na Kunětické Hoře, Jindřicha Láryše. Sa IV/2, str. 189. Roku 1574 koupil za 622 kop gr. statek na Lažánkách / čp. 57/9/, který vyjma roku 1577, kdy jej měla jeho sestra Eliška, vlastnil do roku 1579. Sa IV/4, str. 389. Téhož roku koupil za 600 kop dům čp.15/19 v Pernštejské ulici, který obratem prodal jako předchozí dům za 1.000 kop gr. soukeníkovi Michalu Černému. Sa IV/2, str. 174. Další domy a to dům zvaný Syručkovský v dnešní Štrossové ul. / čp.106/7 / koupený za 270 kop gr., dům U bílého beránka na Pernštejském náměstí, koupený roku 1588 za 1.000 kop gr., dům zv. Sokolovský na místě pozdější Veselky, mlýn na Haldě získala po jeho smrti dcera Anna Marie, provdaná za Petra Kryštofa Kapouna ze Svojkova. Sa IV/2, str. 109, IV/3 str. 257 a IV/4, str. 424

25) A.Sedláček, Hradý, zámky a tvrze české, díl I, Praha 1882 str. 220

26) SUA Praha, SM P 70/5/III

27) Dopis české komoře z 6.12.1565. SUA Praha, SM P 70/5/III

28) Sa III/1, str. 9

29) Sa II/2, str. 176

30) Sa IV/2 str. 112. Dům prodal panskému forstmistrovi Václavovi Krupému z Probluze za 800 kop.gr. Bohuslavský dvůr prodal městu při svém odchodu z funkce hejtmana. Sa IV/2 str. 324

31) Sa II/2 str. 187, IV/2 str. 417

32) T.Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, díl II, str. 432 - 433. Pfeffekorn byl za rytířský stav direktorem stavovské vlády. Zpečetil a podepsal Federaci českých stavů, hlasoval pro zvolení Fridricha Falckého českým králem. Od nejhrošího trestu jej zachránila roku 1619 smrt.

33) Sa II/2, str. 175. Pro výchovu svých dětí měl preceptora Marcia

Prostějovského, který byl zakoupen v městě v Bartolomějské ulici od r. 1613. Sa IV/2 str. 105

34) SUA Praha, SM R 183

35) J.Sakař přičítá podporu stavovského povstání Rejšvickému, viz Sa I/1, str. 95

36) Do Pardubic přišel z Náchoda, kde byl postupně r. 1545 radním písařem, pak vrchnostenským úředníkem u Albrechta Smiřického ze Smiřic roku 1552. Sa II/2, str. 177

37) Dozvídáme se z jeho žádosti z 16. 3. 1579 o přenechání dvorce ve Svítkově za dlouholeté služby na pardubickém zámku. SUA Praha, SM P 70 1

38) Sa IV/3, str. 307 a 309

39) Marjána ze Zálužan vlastnila dům v Zámecké ulici čp. 23/8 v letech 1565 - 1580. Toho roku koupila za 1.300 kop gr. dům na Pernštejském náměstí čp. 1, který po její smrti připadl manželovi, jemuž věnovala roku 1579 dvůr v Karlově ul., Sa II/2, str. 192, IV/2, str. 109

40) Ještě 17.4. 1587 posílá na českou komoru zprávu o osetých rybnících.

41) Před obsazením před vyšetřovací komisí 5.2.1629 zemřel T.Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, 1882 - 1883, díl I., str. 215

42) Přestože vykonal v lednu 1621 přísahu císaři, byl obslán před vyšetřovací komisí 2.2. 1629. Před tím však zemřel.

43) Vlastnila dům čp. 107/29 ve Štrossové ul., Sa IV/4, str. 418. Roku koupil za 285 kop gr. dům čp. 86/9 v Bartolomějské ul., který prodal roku 1556 a téhož roku koupil za 600 kop gr. dům čp. 116/36 na Pernštejském náměstí. Sa IV/2, str. 146, 160

44) Sa IV/2, str. 189

45) Zmíněn v instrukci pro hejtmana Adlspacha z roku 1563, Archiv český XXIII, str. 199

46) Bydlel v domě čp. 80/33 v letech 1583 - 1592. Sa IV/2, str. 142. Roku 1590 koupil na dnešní třídě Míru dvorec, jenž zdědila jeho dcera Anna, provdaná Vojíšová. Tamtéž, IV/3, str. 244. V Zelenobranské ul. koupil r. 1592 za 750 kop gr. dům čp. 70/3, který vlastnil do roku 1597 tamtéž, IV/2, str. 150.

47) Začínal jako listovní písař, roku 1608 získal dům čp. 14/17 v Pernštejské ulici, který vlastnil již jako purkrabí do roku 1621. Sa V/2, str. 173. Na dnešním náměstí Osvobození koupil roku 1609 dům čp. 49/13 za 450 kop gr. Tamtéž, IV/3, str. 296

48) Sa II/2, str. 167

49) Dům zakoupil za 1.500 kop gr. Roku 1620 prodal dům i statek Dřevíč. Sa IV/4, str. 417

50) SUA Praha, SM P 70/5/2

51) Sa II/2, str. 181

52) Jako zámecký písař bydlel od roku 1543 na Pernštejském náměstí v domě čp. 64/25, který koupil za 470 kop gr. a tuto částku splácel 34 let. Sa IV/2, str. 134

53) V místech čp. 92 - 94. Sa IV/3, str.262

54) Vlastnil dům v dnešní Štrossové ul. čp. 107/29, který pak měla jeho manželka. Sa IV/4, str. 418. Roku 1572 koupil za 500 kop gr. dům U zlatého beránka, který měl do r. 1585, kdy patrně zemřel. Tamtéž, IV/2, str. 141

55) Sa IV/1, str. 92

56) Do roku 1594 měl dům čp. 78/31 na Pernštejském náměstí Sa IV/2, str. 140. Od lesmistra Václava Krupého z Probluze koupil na téže náměstí r. 1597 dům čp. 4/4. Zároveň koupil za 290 kop gr. dům na předměstí, na

dnešní třídě Míru. Tamtéž IV/3, str. 267

57) Sa IV/2, str. 112

58) Tamtéž, IV/3, str. 244

59) V Zámecké ulici bydlel do roku 1579, kdy se přestěhoval na Pernštejnské náměstí do domu čp. 108, kde bydlel ještě roku 1592. V letech 1561 - 1565 vlastnil dvorec na dnešní třídě Míru, který směnil s Adlspachem za dvůr pod Kunětickou horou. Roku 1576 koupil na Žižkově nám. dvůr zvaný Prejšovský, který zdědil jeho syn Jiřík. Pro druhého syna získal dvůr zvaný Bohuslavský v dnešní Jindřišské ulici. Sa IV/2, str. 108, IV/3, str. 254, 292

60) SÚA Praha, SM P 70/5/12

61) V Bartolomějské ulici bydlel do roku 1578. V letech 1574 - 1583 měl Karlův dvůr v Karlově ul., který koupil za 450 kop gr. Od hejtmána Chotka koupil za 800 kop gr. dům na Pernštejnském náměstí čp. 4/4 a roku 1598 koupil v dnešní Štrossové ul. dům čp. 106, zvaný Syrůčkovský i rybníkem za 1.500 kop gr., který spolu s domem čp. 128/12 v téže ulici zdědila jeho žena. Sa II/2 str. 182, IV/2, str. 152, 159, IV/3, str. 309, IV/4, str. 417, 424

62) Dům koupil za 700 kop gr. jako písař a roku 1574 jej prodal. V Pernštejnské ulici koupil dům 16/21 za 500 kop gr. V místech dnešní třídy Míru měl dvorec. V letech 1583 - 1592 měl dům na Pernštejnském náměstí čp. 4/4. Sa IV/2, str. 118, 132, 138, IV/3, str. 254

63) Vlastnil dům na Pernštejnském náměstí čp. 15/19. Tamtéž IV/2, str. 174

64) A.Sedláček, Hrady, zámky a tvrze, 1882, díl I., str. 46, 138, 141

65) P.Skála ze Zhoře jej charakterizuje jako nepřítel zrádců zemských: O státě českém, I. str. 15. Pro nerozhodného Bohuslava z Michalovic, pozdějšího člena Direktorია jel až do Karlových Varů

66) T.Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, díl I., str. 10 - 11, II. str. 930

67) SÚA Praha, SM P 70/5/II

68) Sa IV/2, str. 137, IV/3, str. 299. Byl zakoupen v letech 1575 - 1606

69) Dopis ze 7. 12. 1569. SÚA Praha SM P 70/5/2, J.Sakař ve svých Dějinách Pardubic v datu úmrtí Levhartického rozchází. V II. díle, část 2. na str. 188 uvádí, že zemřel roku 1560 a na str. 92 dílu IV., části první, uvádí rok 1569, který je správný.

70) Dům měl Levhartický od roku 1555. Sa IV/2, str. 116

71) Jeho manželkou byla Anna z Hradištka. Dcera Markéta se provdala za důchodního písaře Jana Pikharta ze Zeleného Audolu

72) Sa IV/3, str. 323 - 324

73) Sa II/2, str. 181 - 182, mylně uvádí datum úmrtí 1580

74) Sa IV/2 str. 190. V zámecké ulici bydlel do roku 1576. Toho roku koupil za 854 kop gr. dům 63/24 na Pernštejnském náměstí. Roku 1585 se přestěhoval do domu čp. 96/38 na dnešní třídě Míru, který po jeho smrti zdědila dcera Anna

75) Sa IV/2, str. 119

76) Sa IV/2, str. 142

77) J.Janáček, Rudolf II. Praha 1987, str. 308

78) V letech 1601 - 1605 bydlel v domě čp. 80/33. Sa IV/3 str. 271. V letech 1605 - 1611 měl dvorec na dnešní třídě Míru koupený za 700 kop gr. V Karlově ulici měl od roku 1611 dům na místě čp. 41 a 42 a v téže ulici dvůr zvaný Vaškovský koupený roku 1607. Sa IV/3, str. 311. V Chrudimi měl v letech 1603 - 1612 dům na Kateřinském předměstí. A.Rybička, Rodiny šlech-

tické v městě Chrudimi v století XV. - XVII. usedlé. Památky archeologické, roč. 10, 1974, str. 27 42

79) T.Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, Praha 1882, 1883, díl II., str. 545

80) Byl zakoupen v Pardubicích a měl dva dvory na Vrtálné v letech 1609 - 1620. Sa IV/4 str. 407

81) Sa I/1 str. 95

82) T.Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1620, Praha 1882, 1883, díl I. str. 216

83) SÚA Praha, SM P 100/5/I

84) SÚA Praha, SM P 70 V/1

85) Sa IV/2 str. 153

86) Byl zakoupen v Pardubicích v Arnoštově ul. čp. 31/8, který koupil roku 1572 za 500 kop gr. Roku 1573 koupil dům Valdečkovský na Pernštejnském náměstí, který prodal a roku 1576 koupil dům čp. 22/10 v Zámecké ulici. V letech 1571 - 1572 měl dům na Hrádku, v letech 1572 - 1573 dvůr Hurburkovský u Kostelička a v Lažánkách dvůr Sofonovský 1573 - 1574. Sa IV/2 str. 133, 190, 199 IV/3 str. 287, 389

87) SÚA Praha, SM P 70/5/III

88) Sa IV/2, str. 164. Roku 1582 zdědil na Pernštejnském náměstí dům čp. 4/4, který téhož roku prodal a koupil v Zámecké ul. dům Jantkovský čp. 25/4, který měl do r. 1593. V téže ulici koupil dvůr Danielovský, který měl v letech 1584 - 1595. V letech 1599 - 1601 směnil ve Štrossové ul. dům s Hynkem Renningárem. V letech 1583 - 1599 měl dvůr Hurburkovský. Od roku 1592 až do poloviny 17. století měl dům na Pernštejnském náměstí v místě dnešní radnice. Sa IV/2, str. 108, 112, 193, IV/3, str. 418, 419, 429

89) Dům vlastnil do roku 1598. Po jeho prodeji se přestěhoval na Pernštejnské náměstí do domu čp. 27/30, Sa IV/2, str. 139 a 191

90) Roku 1609 měl dům na dnešní třídě Míru čp. 98/34, v letech 1617 - 1626 Klášterský dvůr v dnešní Palackého ul., na Pernštejnském náměstí měl dům Klatovský, Sa IV/2, str. 132, 199 IV/3, str. 267, 331

91) Byl zakoupen v Kostelní ulici na čp. 104/4 v letech 1589 - 1611, Sa IV/2/, str. 217

92) Svůj úřad vykonával i v období třicetileté války. Byl pardubickým měšťanem zakoupeným v Pernštejnské ulici na čp. 41/12 v letech 1629 - 1647. Sa IV/2/, str. 180

93) Byl pardubickým měšťanem zakoupeným na domě 78/38 na Pernštejnském náměstí v letech 1580 - 1583. Sa IV/2, str. 140

94) Vlastnil roku 1620 dům v Zámecké ul. čp. 18/3, Sa IV/2, str. 187

95) Bydlel roku 1556 na pardubickém předměstí na dnešní třídě Míru, od roku 1563 do konce svého života bydlel se svojí manželkou Markétou na Pernštejnském náměstí v domě čp. 68/29. Kromě těchto domů si koupil roku 1558 za 1.040 kop gr. dům na dnešní třídě Míru.

96) Byl pardubickým měšťanem zakoupeným v letech 1580 - 1586 v Zámecké ul. na čp. 23/8. Roku 1585 koupil dům na Pernštejnském náměstí čp. 119 za 1.400 kop gr., kde bydlel až do své smrti. Na dnešní třídě Míru měl dům 77/52 v letech 1588 - 1607. Sa IV/2, str. 108, 191, IV/3, str. 260

97) Sa IV/2, str. 137, 168

98) V letech 1585 - 1591 se svojí ženou Kateřinou měl dům na Pernštejnském náměstí čp. 78/31, roku 1591 koupil za 700 kop gr. na téže náměstí dům čp. 62/23, Sa IV/2, str. 132, 140

99) S ženou Dorotou koupil roku 1574 za 500 kop gr. dům na Pernštejnském náměstí čp. 4/4 a měl jej do roku 1581, Sa IV/2, str. 112

100) Roku 1605 měl na náměstí Viléma z Pernštejna dům čp. 80/35, který roku 1611 prodal a se svojí ženou Dorotou koupil dům na téže náměstí čp. 60/21 za 1.000 kop gr. V letech 1604 - 1613 měl dům na dnešní třídě Miru. Sa IV/2, str. 130, 142, IV/3, str. 247

101) Roku 1611 koupil dům 89/15 v Bartolomějské ulici za 115 kop gr. Roku 1616 jej prodal a koupil za 800 kop gr. dům na náměstí Pernštejnském čp. 78/31, Sa IV/2, str. 140, 163

102) Byl zakoupen v Kostelní ulici na čp. 101/10 se svojí manželkou Kateřinou od roku 1584. V letech 1592 - 1600 bydlel v Zámecké ulici v čp. 20/7, roku 1601 na Lažánkách. Sa IV/2, str. 188, 215, IV/3, str. 389.

103) Dopis z 5. 4. 1502, SÚA Praha, SM 5/ 70/5/III

104) Sa IV/2, str. 119

105) Sa IV/2, str. 119

(pozn.red.: tato studie vznikla v roce 1987 pro nerealizovaný sborník "Pardubicko 3"; jde o práci, která je citována jako rukopis v prvním díle Dějin Pardubic, viz F.Šebek a kol., Dějiny Pardubic I, Pardubice 1990, s.12, s.202, pozn.5)

VERWALTUNG DES PARDUBICER KAMMER-GROSSGRUNDBESITZES IN
DER ZEIT VOR DER SCHLACHT AM WEISSEN BERG

Tomáš ŠIMEK

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1560 verkaufte Jaroslav von Pernštejn eine große Herrschaft von Pardubice und Kunětická Hora dem österreichischen Erzfürsten Maximilian. Es folgte eine Veränderung im Verwaltungssystem, und die böhmische Kammer wurde zum wichtigen Faktor. In der Korrespondenz zwischen der Kammer und dem Hauptmann spiegelt sich die Art und Weise der Leitung der Herrschaft wider. Die komplizierte Administration und vor allem die Inkonzsequenz der böhmischen Kammer sowie der Hauptleute bei Kontrolle der Buchhaltung verursachten eine häufige Bestechung und Bereicherung der Beamten auf Kosten des herrschaftlichen Einkommens. Ende des 16. Jahrhunderts kamen Bürger in die Kanzlei der Obrigkeit, die - genauso wie ihre Vorgänger - sich in der Stadt ankaufen, neue Höfe in der Vorstadt gewinnen, wo sie oft auf Kosten der Herrschaft wirtschaften. In der Zeit von 1560 bis 1620 lösten sich sieben Hauptleute in der Herrschaftsführung ab. Die besten fachlichen Voraussetzungen hatte der erste von ihnen, Jifík Aldspach von Damsdorf, der fast dreißig Jahre lang auf diesem Posten wirkte. Unter Albrecht Pfeffekorn von Ottopach (1601-1606), dem späteren Rat der böhmischen Kammer und Mitglied des Ständedirektoriums, strömten Prager Bürger in die Kanzlei der Obrigkeit, und die Herrschaftsleitung orientierte sich auf die Ständeregierung. Der Posten des Statthauptmanns und des Bürgermeisters wurden aus Sparungsgründen oft gekoppelt oder gar nicht belegt. Eine große Aufmerksamkeit auch seitens des Hauptmanns wurde der fachlichen Leitung der Teichwirtschaft gewidmet, die der böhmischen Kammer große Gewinne brachte. Dem Machtbereich des Hauptmanns schloß sich jedoch die Jagd und Waldwirtschaft aus. Meistens zum Nachteil der Herrschaft waren diese Gebiete direkt von der böhmischen Kammer geleitet. Auf dem Posten des Forstmeisters wirkte am Anfang des 17. Jahrhunderts Ehrenfrid von Berbirsdorf, eine wichtige

Person bei der Prager Defenestration der Statthalter. Die Beschwerde des Statthauptmanns Petr Ježovský von Luby über eine schlimme Wirtschaftung Berbirsdorfs und vor allem die Erledigung dieser Beschwerde zeigt auch auf die politische Zerspaltung der Beamtenschaft zu der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg. In den direkten Kontakt mit Geld kamen vornehmlich Rentner- und Waisenschreiber. Fast allen wurden Geldunterschlagungen bewiesen, aber weder der Hauptmann noch die böhmische Kammer hatten ein wirksames Mittel zur Verhinderung dieses Entgehens von Renten. Eine große Quelle für die Defraudationen war die Waisenkasse. Das Waisengeld wurde zum Einkaufen von Höfen gebraucht, es stand für nie wieder zurückgezahlte Kredite den Mitgliedern des Herrenhauses zur Verfügung. Dokumente, die beim Streit des Statthauptmanns Valentin Žalud mit dem Waisenschreiber Mikuláš Faber über die Unterschlagung von 1 700 Schock gr., an Waisengeld entstanden, lassen die reale Praxis der Wirtschaftung mit dem Kammerbesitz einsehen.